Ecosferen van rechtvaardigheid en democratie: een Europees perspectief op de klimaatcrisis

Christina Eckes[1]

Hoewel de overgrote meerderheid van bevolkingen in Europa accepteert dat de mens verantwoordelijk is voor de opwarming van de aarde en de gevolgen daarvan, laat een feitelijke kwantificering van de wereldwijde uitstoot op basis van onze proportionele bijdrage zien dat de Europese Unie (EU) en haar lidstaten de klimaatcrisis niet afdoende aanpakken.[2] Dit gebrek aan actie is emblematisch voor besluitvorming binnen klimaatverandering. Van vragen over de "schuldige" (de rijken, de heersende elite, het kapitalistische systeem; de materialistische samenleving?) tot zorgen over de inherente onrechtvaardigheid en wijdverbreide mensenrechtenschendingen die klimaatverandering met zich meebrengt; er bestaat een diepe en aanhoudende onenigheid over wat er moet gebeuren, met welke urgentie en wie dat moet doen. Het resultaat is het uitblijven van adequaat klimaatbeleid.

Desondanks blijven nationale overheden en de Europese instellingen volhouden dat ze ambitieus klimaatbeleid voeren.[3] Daartegenover staan maatschappelijke organisaties. Zij trachten het recht te mobiliseren om de publieke aandacht op het tekortschietend klimaatbeleid te vestigen en meer ambitieuze klimaatdoelen te eisen. Vanuit democratisch oogpunt worden dit soort klimaatzaken bekritiseerd: *prima facie* lijken ze activisten 'meer gewicht en invloed' te geven bij het vormgeven van het politieke proces dan ze 'verdienen'.[4]

In dit artikel analyseer ik de relatie tussen klimaatzaken en democratie en de rechtvaardigingspraktijken van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Deze relateer ik aan de structurele breuklijnen tussen politiek en rechtspraak. Tegen deze achtergrond onderzoek ik de rol van de rechter in klimaatgeschillen tegen zowel staten als bedrijven in verhouding tot democratische besluitvorming, en betoog ik dat de rechter in klimaatgeschillen *precies* de rol vervult die deliberatieve theoretici haar in een democratie toeschrijven. Rechtspraak, met andere woorden, versterkt de democratie, in plaats van die te verzwakken. Tegen deze achtergrond dringt zich een fundamentele juridische en normatieve vraag op: hoe zouden verdere beperkingen van grondrechten kunnen worden gerechtvaardigd?

[1] Professor, Amsterdam Centre for European Law and Governance (ACELG), Universiteit van Amsterdam.
Dit artikel bouwt voort op C. Eckes, 'Ecologies of justice in the climate crisis: Europe's socio-legal turmoil', *Common Market Law Review* 2026/1, 95. Het onderzoek voor dit artikel is gefinancierd door de European Research Council (ERC) in het kader van het onderzoeks- en innovatieprogramma Horizon 2020 van de Europese Unie, onder subsidieovereenkomst nr. 101125511.

[2] UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAMME, Emissions Gap Report 2025: Off Target, 4 november 2025, https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2025.

[3] DANISH PRESIDENCY OF THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION AND THE EUROPEAN COMMISSIONS, The NDC of the European Union and its Member States, 5 november 2025, https://unfccc.int/sites/default/files/2025-11/DK-2025-11-05%20EU%20NDC.pdf.

[4] LAFONT C., *Democracy without Shortcuts: A Participatory Conception of Deliberative Democracy*, Oxford University Press, 2019, 27 (hierna: LAFONT C., *Democracy without Shortcuts*).

TVMR VOL. 25 NR. 2, APRIL–MEI–JUNI 2026 - ISSN 1379-0250 – © CC BY 4.0

Ik concentreer mij op mitigatiezaken, waarin staten verplicht worden gesteld tot uitstootvermindering, omdat deze de meeste democratische kritiek opwerpen. Toonaangevende zaken zijn *Urgenda* (NL), *Neubauer* (DE), *L'Affaire du Siècle* (FR), *Klimaatzaak* (BE) en *KlimaSeniorinnen* (EHRM).[5] Hierin hield de rechter de staat verantwoordelijk voor de schending van mensenrechten omdat een toereikende rechtvaardiging ontbrak voor onvoldoende klimaatbeleid. Ik bespreek echter ook waarom rechtszaken, die bedrijven verplichten om emissies te verminderen, democratisch net zo relevant zijn.[6]

Klimaatcrisis verdiept traditionele breuklijnen

Het spanningsveld tussen universele mensenrechten en de begrensde democratische rechtsstaat is niet nieuw of beperkt tot klimaatrechtszaken.[7] Maar de complexe, temporele, solidaire en ruimtelijke dimensies van de klimaatcrisis verdiepen wel de breuklijnen.[8]

De temporele dimensie houdt in dat onze huidige uitstoot toekomstige, onherstelbare en ernstige schendingen van mensenrechten zal veroorzaken. De solidaire dimensie betreft de democratische onmacht van de zwaarst getroffenen, zoals kinderen zonder stemrecht en sociaaleconomisch achtergestelde groepen wier stem in het democratische proces minder weerklank vindt. De ruimtelijke dimensie wijst erop dat de grootste slachtoffers zich veelal buiten Europa en andere vervuilende en welvarende regio's bevinden. Deze dimensies hebben distributieve implicaties, waarbij tegengestelde belangen op het spel staan: huidige tegenover toekomstige generaties; rijk tegenover arm; en lokaal tegenover internationaal.[9]

Adequaat klimaatbeleid vereist onder andere een langetermijnvisie en oog voorbij de eigen landsgrenzen. Regeringen zijn hier doorgaans niet toe in staat, omdat zij prioriteit geven aan (vaak economische) kortetermijnbelangen van het electoraat, de eigen staatsburgers en aan vermogende elites.[10] Deze interne rechtvaardigingsrelaties zijn inherent aan het democratische proces.

De rechter, daarentegen, wijst erop dat het internationaal recht en mensenrechten wel degelijk vereisen dat dergelijke rechtvaardigingsoverwegingen, die voorbij de belangen van de huidige kiezer reiken, in klimaatbeleid worden meegenomen. Veel klimaatzaken agenderen de rechten van toekomstige generaties en inwoners van kwetsbare regio's.[11] De legitimiteit van gekozen vertegenwoordigers, die is verankerd in een afgebakende gemeenschap van kiezers, botst hier met de legitimiteit van de rechterlijke macht, die niet alleen steunt op democratisch tot stand gekomen wetgeving, maar ook op achterliggende normen van universele rechten en fundamentele beginselen. Dit leidt, in de context van een mondiale uitdaging met complexe, temporele, solidaire en

[5] HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2007, 'Staat der Nederlanden/Stichting Urgenda'; Bundesverfassungsgericht (DE) 24 maart 2021, 1 BvR 2656/18 e.a., 'Neubauer u.a.' (hierna: BVerfG, Neubauer); Tribunal administratif de Paris 3 februari, nrs. 2021, 1904967, 1904968, 1904972 en 1904976/4-1, 'L'affaire du Siècle'; EHRM 9 april 2024, nr. 53600/20, 'KlimaSeniorinnen Schweiz e.a./Zwitserland' (hierna: EHRM, KlimaSeniorinnen); Rb. Den Haag 28 januari 2026, ECLI:NL:RBDHA:2026:1347 (hierna: Rb. Den Haag, Bonaire).

[6] Rb. Den Haag 26 mei 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5339, 'Milieudefensie e.a./Royal Dutch shell plc' (hierna: Rb. Den Haag, Milieudefensie/RDS); Hof Den Haag 12 november 2024, ECLI:NL:GHDHA:2024:2099 'Shell plc/Milieudefensie e.a' (hierna: Hof Den Haag, Shell plc/Milieudefensie); Kantongerecht van Zug, Asmania e.a. tegen Holcim AG, aanhangig (beslissing over ontvankelijkheid van 17 december 2025) (hierna: Asmania/Holcim).

[7] Benhabib S., *The Rights of Others: Aliens, Residents and Citizens*, Cambridge University Press, 2004, 15.

https://doi.org/10.1017/CBO9780511790799.002.

[8] Zie GARDINER S., 'A Perfect Moral Storm: Climate Change, Intergenerational Ethics and the Problem of Moral Corruption', *Environmental Values* 15(3) (2006), 397–413; CANEY S., 'Climate Change, Human Rights, and Moral Thresholds', in: Gardiner S. et al (eds.), *Climate Ethics: Essential Readings* (Oxford University Press 2010); INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE (IPCC), ***Climate Change 2023: Synthesis Report, Summary for Policymakers***.

[9] Zie ook: ECKES C., 'Ecologies of justice in the climate crisis: Europe's socio-legal turmoil', 63 *Common Market Law Review* 2026 (hierna: ECKES C., 'Ecologies of justice'), 95-110.

[10] BVerfG, Neubauer, 206. Zie ook: KINSKI L. en WHITESIDE K., 'Of Parliament and Presentism: Electoral Representation and Future Generations in Germany', *Environmental Politics* 2023/32, (21) 21-22.

[11] BVerfG, Neubauer. EHRM, KlimaSeniorinnen. IGH, AO; zie ook: Simon Waswa, Human Rights Here | Future Generations Have 'Interests': the ICJ Holds.

ruimtelijke dimensies, zoals de klimaatcrisis, tot diepe institutionele scheidslijnen tussen politiek en rechtspraak.

Wat betreft rechtszaken tegen bedrijven zijn mensenrechten indirect van toepassing, bijvoorbeeld via zorgvuldigheidsnormen in het aansprakelijkheidsrecht.[12] De functie is echter vergelijkbaar: het aanreiken van universele beschermingsnormen die op gespannen voet staan met economische eigenbelangen. Bedrijven richten zich tot consumenten om hun producten te verkopen. Steeds vaker houdt dit ook in dat ze beweren dat hun product geen buitensporige gevolgen heeft voor het klimaat. Dit is een vorm van rechtvaardiging dat hun product voldoet aan een adequaat niveau van duurzaamheid of in ieder geval niet schadelijker is dan een vervangbaar alternatief. Deze rechtvaardigingen vinden meestal plaats binnen de media, o.a. via marketingcampagnes. De verantwoording is echter meestal beperkt tot klanten en nationale beleidsmakers. De belangen van derden, zoals toekomstige generaties, mensen die de producten niet kunnen betalen en buitenlandse slachtoffers, blijven veelal buiten beschouwing.

Buiten de rechtszaal

In de rechtswetenschap worden rechterlijke uitspraken veelal beschouwd als het gezaghebbende definitieve oordeel in een zaak. Dit is een onvolledig perspectief, dat beperkt blijft tot de directe, nauw omschreven juridische gevolgen van een zaak: te weten de rechten en verplichtingen van partijen, zoals door de rechter vastgesteld in het licht van specifieke feiten en een concreet tijdsmoment. De functie van de rechter kan ook, of zelfs vollediger, worden geduid door naar het bredere politieke proces en de gevolgen 'voorbij de rechtszaal' te kijken. Een dergelijk breed perspectief is van cruciaal belang om de democratische meerwaarde van rechterlijke toetsing in strategische klimaatprocesvoering te begrijpen.[13]

Door de rechtmatigheid van een publiek of privaat handelen of nalaten aan te vechten, openen procespartijen een *institutioneel* kanaal voor het debat over de collectieve aanpak, de verantwoordelijkheidsverdeling, en de kosten van de klimaatcrisis. Daarnaast is het doel van strategische klimaatzaken om een bredere *maatschappelijke* discussie te initiëren. Voorbij de inhoud dwingen juridische procedures ook reflectie af over de rollen en de relatieve betekenis van rechtstreeks gekozen vertegenwoordigers, rechters, en expertorganen. Idealiter oefenen rechtszaken dus invloed uit op de voorkeuren van burgers en op de deliberatieve processen waarin deze voorkeuren worden gevormd en gewogen.

Strategische rechtszaken, die de individuele rechten en plichten van partijen overstijgen, kunnen niet het definitieve oordeel vormen van een breed en omstreden vraagstuk. Het vonnis, zelfs in laatste instantie, beslecht slechts het specifieke geschil in de procedure: de rechten en plichten van de partijen. Dit bepaalt enkel de juridische interpretatie van een specifiek geschilpunt binnen een bepaalde jurisdictie. Het is echter onwaarschijnlijk dat de bredere politieke kwesties vatbaar zijn voor een finale beslechting. Strategische procesvoering is doorgaans dus niet het 'laatste woord', maar slechts een bijdrage aan een lopend maatschappelijk debat, met als doel burgers ook buiten het juridische proces te betrekken.[14] Zo kunnen deze zaken bijdragen aan agendering en aan het bredere publieke debat,[15]

[12] Hof Den Haag, Shell plc/Milieudefensie.

[13] LAFONT C., Democracy without Shortcuts, 225. MCCANN M., Rights at Work: Pay Equity Reform and the Politics of Legal Mobilization, University of Chicago Press, 1994, 6-12.

[14] KOVÁCS A., LUCKNER K. en SEKÚLA A., 'Beyond Courts: Legal Cueing Effects on Strategic Litigation', SSRN 2022, http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4205520.

[15] WONNEBERGER A. en VLIEGENTHART R., 'Agenda-Setting Effects of Climate Change Litigation: Interrelations Across Issue Levels, Media, and Politics in the Case of Urgenda Against the Dutch Government', *Environmental Communications* 2021/5, 699, 710-1.

het discours over rechten structureren en het politieke debat verder 'constitutionaliseren'.[16]

Mitigatieverplichtingen

Het Klimaatadvies van het Internationaal Gerechtshof (IGH) (2025) op mondiaal niveau, maar binnen Europa ook het *KlimaSeniorinnen*-arrest (2024) van het EHRM, de *Neubauer*-uitspraak (2021) van het Duitse *Bundesverfassungsgericht*, het Urgenda-arrest (2019) van de Nederlandse Hoge Raad, en het Bonaire-vonnis (2026) van de rechtbank Den Haag onderscheiden zich door de erkenning dat staten verplicht zijn om hun aandeel (*fair share*) te leveren aan de mondiale klimaataanpak.[17]

Het concretiseren van de juridische mitigatieverplichtingen van een staat is een kerntaak van het recht, de rechterlijke toetsing en de rechtswetenschap. Dit artikel betoogt dat deze plicht tweeledig is: (1) een staat moet zijn fair share in het mondiale 1,5°C emissie- of koolstofbudget respecteren (zie voor een onderscheiding hieronder), en (2) een staat moet de maximaal haalbare reducties op eigen grondgebied verrichten.

In relatie tot (1): In *KlimaSeniorinnen* verzocht het EHRM Zwitserland om haar koolstofbudget te kwantificeren, dan wel op andere wijze inzichtelijk te maken hoe zij haar eerlijke aandeel in de mondiale mitigatie-inspanning vaststelt en realiseert.[18] In *Bonaire* stelde de rechter dat Nederland haar 'eerlijke bijdrage […][moet leveren] aan de maatregelen die wereldwijd moeten worden genomen om de mondiale opwarming van de aarde aan het einde van deze eeuw te beperken'.[19] De rechter vereist van de Nederlandse staat geen koolstofbudget. Dit op grond van verwijzing naar een zinnetje in *KlimaSeniorinnen*, dat hij als volgt samenvat: 'Ook het EHRM leidt in de *KlimaSeniorinnen*-uitspraak uit de VN-verdragen af dat lidstaten de grenzen aan hun uitstoot over een bepaalde periode naar de toekomst moeten kwantificeren, maar laat lidstaten de keuze of zij dit *through a carbon budget or otherwise* willen doen.'[20] Echter is 'or otherwise' geen vrijblijvende alternatieve verplichting. Een alternatieve methode moet hetzelfde beschermingsniveau bieden als een koolstofbudget. De staat zou dus moeten aantonen dat zij haar kwantificeringsverplichting, d.w.z. concretiserings- en transparantieverplichting, nakomt zonder een koolstofbudget op te stellen.

Het koolstofbudget is een duidelijke en transparante maatstaf die de rechter kan hanteren om te beoordelen of een staat haar verplichtingen nakomt, en die deze verplichtingen juridisch scherp afbakent. Hierbij kan de *kwantificering* van de nationale *fair share* uitgaan van het mondiale *koolstof*budget.[21] Dit is het geval omdat het *koolstof*budget, anders dan de mondiale emissiereductie inspanningen in relatie tot *alle broeikasgassen*, rechtstreeks gerelateerd is aan een specifieke waarschijnlijkheid (50 %; 67 %) om het temperatuurdoel van 1,5°C op de lange termijn niet te overschrijden. Dit budget wordt vervolgens over alle staten verdeeld. Aangezien het koolstofbudget de beperkte vervuilingscapaciteit van de aarde weerspiegelt, is dit een logische methode om de individuele staatsbijdragen te verbinden aan de temperatuurdoelstelling vastgelegd in internationaal recht. Het *billijkheidsaspect* verplicht staten dan verder om hun aandeel te rechtvaardigen conform internationale rechtvaardigheidsbeginselen van het VN-Klimaatverdrag (UNFCCC) en het Akkoord van Parijs van 2015, in

[16] LAFONT C., *Democracy without Shortcuts*, 228. RODRÍGUEZ-GARAVITO C., 'Beyond the Courtroom: The Impact of Judicial Activism on Socioeconomic Rights in Latin America', *Texas Law Review* 2011/89, 1669.

[17] IGH 23 juli 2025, *Obligations of States in Respect of Climate Change* (Advisory Opinion), https://icj-web.leman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf. (hierna: IGH, AO). EHRM, KlimaSeniorinnen, 545. BVerfG, Neubauer. HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2007, 'Staat der Nederlanden/Stichting Urgenda', 5.7.1. Rb. Den Haag, Bonaire.

[18] EHRM, KlimaSeniorinnen, 570. Zie ook: ECKES C., '"It's the democracy, stupid!" in defence of KlimaSeniorinnen', ERA Forum, 2025, 25(4), 451-470.

[19] Rb. Den Haag, Bonaire, 12.1.a.

[20] Rb. Den Haag, Bonaire, 15.2.

[21] Zie ook VERHEYEN R. en FRANKE J., 'EU-Klimaziel 2040 ist keine Frage des Wollens, sondern des Rechts', EU-Klimaziel 2040 ist keine Frage des Wollens, sondern des Rechts - Michael Bloss, 10.

het bijzonder dat van de 'Gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden en respectieve capaciteiten' (CBDR-RC). Dit vergt van historisch sterk vervuilende, welvarende landen een grotere mitigatie-inspanning.

Met andere woorden, de rechterlijke keuze om van een staat een bijdrage te verlangen die overeenkomt met diens aandeel (*fair share*) in de mondiale klimaataanpak, vloeit logisch voort uit het internationaal recht, uit internationale afspraken en uit de bevindingen van de klimaatwetenschap. Dat is, ieder op eigen wijze, wat het IGH, het EHRM, het *Bundesverfassungsgericht* en de rechtbank Den Haag hebben gedaan. Het toetsen van die bijdrage aan een (nationaal toe te rekenen) koolstofbudget, zoals het EHRM suggereert, vormt een pragmatische en juridisch handhaafbare manier om de *fair share*-verplichting te concretiseren. De rechtbank in de *Bonaire*-zaak heeft echter niet duidelijk uitgewerkt hoe die bijdrage in de praktijk moet worden getoetst. Zij verwijst op dit punt wel naar het arrest *KlimaSeniorinnen*, maar concretiseert niet expliciet hoe de daar ontwikkelde maatstaven moeten worden toegepast.

In relatie tot (2): Dat een staat de maximaal haalbare reducties op eigen grondgebied moet verrichten wordt belangrijker naarmate de nationale koolstofbudgetten uitgeput raken. Dan neemt de noodzaak toe dat staten alles doen wat haalbaar is. Het IGH expliciteerde dat elke partij zich tot het uiterste moet inspannen om in hun ingediende *Nationally Determined Contributions* (NDCs) [nationaal vastgestelde bijdragen] de 'hoogst mogelijke ambitie' te tonen om de doelstellingen van het Parijsakkoord te verwezenlijken.[22] Staten moeten dus de hoogst mogelijke doelen stellen en nastreven, dan wel rechtvaardigen waarom ze nalaten te doen wat als haalbaar wordt beschouwd. Volgens de verplichting om mitigatiebeleid te baseren op de 'best beschikbare wetenschap',[23] moeten staten zich richten op de haalbaarheidsanalyses van erkende wetenschappelijke (advies)organen, zoals de Intergouvernementele Werkgroep inzake Klimaatverandering (IPCC)[24] en de Europese Wetenschappelijke Adviesraad inzake Klimaatverandering (ESABCC). Verschillende nationale rechters, het EHRM en het IGH hebben bevestigd dat mitigatieverplichtingen van staten dienen te worden getoetst op basis van de IPCC-rapporten als de 'best beschikbare wetenschap'.[25] De ESABCC adviseert de EU om doelen te verhogen naar 70 % (2030) en 90 % (2040). Volgens ESABCC's rapporten is dat niet alleen eerlijker, maar ook haalbaar. Het uitgangspunt dat het temperatuurdoel van 1,5°C slechts haalbaar is indien iedere staat zijn deel bijdraagt, vindt zijn grondslag in het internationaal recht. Staten en de EU hebben herhaaldelijk bevestigd dat zij zich ertoe verbinden de mondiale temperatuurstijging onder 1,5°C te houden.[26] Paradoxaal genoeg zijn dat dezelfde actoren die nalaten de noodzakelijke en haalbare maatregelen te treffen.

De internationaalrechtelijke verplichtingen om het eigen deel bij te dragen rust op de EU-lidstaten en de EU, als partijen bij mensenrechten- en klimaatverdragen, en als internationale actoren. Op basis van het Unierecht zijn zowel de EU als haar lidstaten gebonden aan het internationaal recht en het EVRM.[27]

[22] IGH, AO, 246.

[23] Overeenkomst van Parijs, nr. 013136, 12 december 2015.

[24] HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2007, 'Staat der Nederlanden/Stichting Urgenda', 7.2.1; EHRM, KlimaSeniorinnen, 431–33; IGH, AO, 224.

[25] IGH, AO, 224.

[26] Zie het Glasgow Climate Pact 2021 en COP, Decision 1/CP.27, Sharm el-Sheikh Implementation Plan, UN Doc. FCCC/CP/2022/10/Add.1, 17 March 2023, para. 7.

[27] Art. 3, vijfde lid en art. 6, derde lid VEU; art. 52, derde lid EU-Handvest.

IPCC, Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the IPCC, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3, in het bijzonder Summary for Policymakers, E3.

Het IPCC heeft benadrukt dat effectief en rechtvaardig klimaatbestuur ook betrokkenheid van maatschappelijke actoren, politieke actoren, bedrijven, jongeren, werknemersorganisaties, media, inheemse volken en lokale gemeenschappen vereist.[28] In lijn hiermee bevestigen rechters dat staten een verplichting hebben om vervuilend gedrag van bedrijven te reguleren[29] en dat grote private vervuilers moeten bijdragen aan de Parijs doelen.[30] Hoewel de exacte omvang van de bedrijfsmatige bijdrage aan mitigatie nog onderworpen is aan verdere invulling, fungeren rechters als mede-vormgevers van deze besluitvorming – net als bij staten. Wanneer rechters lacunes in de regelgeving opvullen door bepaalde handelingen van bedrijven onwettig te verklaren, er juridische gevolgen aan te verbinden, zoals schadevergoeding, of mogelijk zelfs een (dwingend of verbiedend) bevel uit te vaardigen, veranderen zij niet alleen de juridische situatie van de partijen, maar stellen zij ook normen vast die derden niet kunnen negeren zonder juridische risico's te lopen. Dit beïnvloedt niet alleen het gedrag van andere partijen, maar ook de interpretatie en daarmee de betekenis van het recht in de praktijk.

Gerechtelijke waarheidsvinding

In de huidige *one-liners* communicatiecultuur, gekenmerkt door een overvloed aan informatie en vertekening, wordt betrouwbaar wetenschappelijk onderzoek verdrongen door ongecontroleerde klimaatgerelateerde beweringen. Dit vindt plaats zowel bij bedrijven die zich schuldig maken aan *greenwashing*,[31] als bij staten die ten onrechte pretenderen een 'ambitieus' klimaatbeleid te voeren. Onder deze omstandigheden wint de gerechtelijke waarheidsvinding aan betekenis. Rechtspraak die het aandeel van staten en bedrijven in de mitigatie van de klimaatcrisis vaststelt, toont aan dat het rechterlijke proces feitelijke waarheden kan blootleggen en verantwoording kan afdwingen. Op die wijze kan deze rechtspraak bijdragen aan meer billijkheid en gerechtigheid binnen het democratische proces.

Volgens het IGH en het EHRM is de mitigatie van de klimaatcrisis een mensenrechtelijke aangelegenheid.[32] Het internationale mensenrecht erkent het recht van slachtoffers op een rechterlijke vaststelling van de feiten rond de schending en verantwoordelijkheid van de betrokken daders.[33] Dit correleert met de verplichting van staten om effectief onderzoek in te stellen naar ernstige schendingen van mensenrechten, zoals het recht op leven. Het rechterlijke feitenonderzoek kan plaatsvinden in elke procedure – civiel, bestuursrechtelijk, of strafrechtelijk – die toereikend is voor waarheidsvinding en rechtmatigheidstoetsing.

Daarnaast versterken in Europa de interacties tussen de verschillende rechterlijke instanties die deel uitmaken van Europa's gelaagde juridische en rechterlijke landschap de positie van rechters ten opzichte van rechtstreeks of indirect gekozen nationale instellingen.[34] Het grote gewicht dat nationale rechterlijke procedures hebben toegekend aan de gelaagde bescherming van mensenrechten in het algemeen, en aan *KlimaSeniorinnen* in het bijzonder, onderstreept dit. Deze betekenis van mensenrechten onderscheidt de Europese ervaring ook van die in de Verenigde Staten, waar het rechtssysteem 'tamelijk ondoordringbaar is gebleken voor internationale mensenrechtenargumenten'.[35]

[28] Rb. Den Haag, Milieudefensie/RDS, 4.4.26.

[29] IGH, AO, 282 & 426.

[30] Hof Den Haag, Shell plc/Milieudefensie, 7.27.

[31] Trib. jud. Paris 28 februari 2023, 'Greenpeace France e.a./TotalEnergies'; Rb. Amsterdam 20 maart 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:1512, 'Stichting ter bevordering van de fossielvrij-beweging/KLM N.V.' (hierna: Rb. Amsterdam, Stichting fossielvrij-beweging/KLM).

[32] IGH, AO, 389, 293; EHRM, KlimaSeniorinnen, 410-413; Rb. Den Haag, Milieudefensie/RDS, 4.4.26.

[33] VAN NOORLOOS M., 'A Critical Reflection on the Right to the Truth about Gross Human Rights Violations', *Human Rights Law Review* 2021/4, (21) 874-898, https://doi.org/10.1093/hrlr/ngab018.

[34] ECKES C., 'Multilayered Non-Majoritarianism: European Courts and National Climate Action', European Papers 2026 (11:1), 465–484.

[35] RODRIGUEZ-GARAVITO C., Between Heat and Hope – A Climate Litigation Podcast, published on 13 May 2026 (minute 18:30-19:00).

TVMR VOL. 25 NR. 2, APRIL–MEI–JUNI 2026 - ISSN 1379-0250 – © CC BY 4.0

Kenmerkend voor het juridische proces is dat het uitgaat van een vastgestelde waarheid. Daarmee onderscheidt het zich van politieke besluitvorming en het maatschappelijk debat. Deze waarheid blijft beperkt tot stellingen waarover partijen overeenstemming hebben bereikt (in het civiele recht) of stellingen die zijn onderbouwd met bewijs dat de rechter toereikend acht. Op deze manier worden ongefundeerde stellingen procesrechtelijk ingeperkt, terwijl voor het proces relevante wetenschappelijke feiten een bijzondere autoriteit verkrijgen.[36]

De *KlimaSeniorinnen*-uitspraak illustreert treffend hoe de rechter transparantie in het politieke debat brengt. Zwitserland betoogde dat het een ambitieus klimaatbeleid voerde conform zijn internationale verplichtingen en de 1,5°C grens. Het EHRM eiste onderbouwing van het nationale emissiebudget in relatie tot het mondiale koolstofbudget. Het proces onthulde dat het Zwitserse beleid volledig losstond van de 1,5°C-limiet.

Daarnaast verzocht het Hof Zwitserland om uit te leggen hoe haar emissiebudget zich verhield tot de rechtvaardigheidsprincipes van het UNFCCC en het Akkoord van Parijs. Na beoordeling van de feiten concludeerde het Hof dat de Zwitserse emissieruimte zelfs de maatstaf van gelijke emissies per hoofd van de bevolking overschreed. *Equal per capita* betekent hier dat men het resterende mondiale koolstofbudget dat verenigbaar is met 1,5°C neemt, dit gelijk verdeelt over de wereldbevolking en vervolgens het bedrag per persoon vermenigvuldigt met de Zwitserse bevolking. Deze benadering impliceert dat Zwitserland billijkheid volledig buiten beschouwing had gelaten.[37] Het is evident dat billijkheidbeginselen zwaardere verplichtingen opleggen aan draagkrachtige staten die zowel historisch als actueel grote uitstoters zijn.

In een informatieklimaat waarin overheden en grote vervuilers de confrontatie met hun eigen incongruente stellingen ontlopen, is de bijdrage van rechtspraak en rechtswetenschappers in het blootleggen van deze tegenstrijdigheden en waarheidsvinding belangrijker dan ooit.

Rechtvaardiging eisen

Volgens de constructivistische theorie van Rainer Forst vinden mensenrechten en de (discursieve) democratie hun grondslag in het recht op rechtvaardigheid. Hij definieert dit als 'het recht om nooit te worden behandeld op een wijze waarvoor geen afdoende redenen kunnen worden gegeven.'[38] Dit onderstreept het belang van rechterlijke waarheidsvinding.

Mattias Kumm stelt eveneens dat rechterlijke toetsing net zo fundamenteel is voor het liberaal-democratische constitutionalisme als het kiesrecht. Het geeft burgers het recht om op te komen tegen belastend overheidshandelen. Dit bevestigt het beginsel dat legitiem gezag wordt ingeperkt tot wat gerechtvaardigd kan worden.[39] Kumm concludeert dat rechtbanken overheidsinstanties zo dwingen tot een 'proces van beredeneerde uitwisseling', waardoor zij 'ter verantwoording worden geroepen in een proces dat zij anders wellicht hadden vermeden'.[40] Dit sluit goed aan bij het werk van Cristina Lafont, die stelt dat de kern van democratie ligt in het waarborgen van een beredeneerde rechtvaardiging en het vermijden van blinde eerbied.[41]

[36] JASANOFF S., 'Just Evidence: The Limits of Science in the Legal Process', *Journal of Law, Medicine & Ethics* 2006/2, (34) 328-341, https://doi.org/10.1111/j.1748-720X.2006.00038.x.

[37] EHRM, KlimaSeniorinnen, 303, 569.

[38] FORST R., *Das Recht auf Rechtfertigung: Elemente einer konstruktivistischen Theorie der Gerechtigkeit, Suhrkamp, 2007 (hierna: FORST, Rechtfertigung)*. FORST R., 'The Rule of Reasons. Three Models of Deliberative Democracy', *Ratio Juris* 2001/14, (4):345-378, 10.1111/1467-9337.00186.

[39] KUMM M., 'Institutionalising Socratic Contestation: The Rationalist Human Rights Paradigm, Legitimate Authority and the Point of Judicial Review', European Journal of Legal Studies 2007/2, (1) 28-30.

[40] *ibid*., 154.

[41] LAFONT C., *Democracy without Shortcuts*, hoofdstuk 1 en 83 ('blind deference').

Deze conceptualisering van het juridische proces als een forum voor rechtvaardiging sluit nauw aan bij de realiteit van emissiereductiezaken tegen staten en bedrijven. Zij worden gedwongen tot een verantwoordingsproces waartegen zij zich verzetten, omdat het hen confronteert met de discrepantie tussen wat zij daadwerkelijk doen en wat zij beweren te doen. Deze emissiereductiezaken werpen de vraag op of verdere inbreuken op grondrechten – hier of elders ter wereld[42] – kunnen worden gerechtvaardigd. Zo ja, op welke gronden? Of, een stap verder: kan het behoud van economische welvaart of toenemende consumptie voor een deel van de Europese bevolking rechtens aanvaardbare gronden vormen voor zulke inbreuken?[43]

Hoewel grote vervuilende bedrijven geen wetten aannemen, is hun CO2-voetafdruk groter dan die van middelgrote landen en vervullen ze systeemrelevante functies. Deze feitelijke relevantie en invloed plaatst hen in een positie waarin zij moeten voldoen aan bepaalde transparantie- en rechtvaardigingsvereisten met betrekking tot hun handelingen en de gevolgen daarvan.
Omdat het juridische proces verantwoording afdwingt, legt het misleidende claims over de adequaatheid van klimaatdoelen en -beleid bloot, evenals de tegenstrijdigheden tussen de rechtvaardigheidsgronden die staten intern aan eigen burgers, en extern aan internationale actoren aanvoeren. Dit gaat ook op voor misleidende duurzaamheidsclaims en vervuilende activiteiten van bedrijven.

Binnen het democratische proces vormen rechtvaardigingsverplichtingen een raamwerk voor legitimiteit. Hierbij maak ik onderscheid tussen interne rechtvaardigingsverplichtingen binnen een staat, e.g. tussen overheidsorganen onderling en jegens hun burgers, en externe rechtvaardigingsverplichtingen, e.g. tussen de staat en instellingen of jegens burgers van derde landen. Dergelijke rechtvaardigingsverplichtingen bestaan ook voor bedrijven. Zij mogen niet zomaar iets onwaars beweren wat burgers met hun beperkte toegang tot informatie niet kunnen verifiëren.[44]

De wetgever rechtvaardigt wetten doorgaans met een beroep op democratische legitimiteit, beleidsdoelen en soms internationaal recht of mensenrechten. De primaire doelgroep zijn hierbij stemgerechtigde burgers (intern). Regeringen verwijzen vaak naar verkiezingsbeloften of internationale verplichtingen. Ze richten zich tot eigen burgers (intern) en vertegenwoordigers van derde landen (extern). Rechters hebben de wettelijke plicht hun uitspraken te onderbouwen op basis van het recht, inclusief constitutionele beginselen en mensenrechten. Zij verantwoorden zich jegens procespartijen en, indirect, ook jegens de samenleving en andere overheidsinstellingen (intern). In een democratie stellen deze rechtvaardigingsrelaties actoren in staat om, zelfs bij conflict, legitimiteit te claimen en elkaar wederzijds te begrenzen. Dit is de essentie van de machtenscheiding.[45]

Het proces van redengeving in klimaatzaken creëert een netwerk van verantwoordingsrelaties. Betrokkenen motiveren hun besluiten jegens elkaar en, uiteindelijk, jegens de samenleving. Het juridische proces is hierin onderscheidend: er worden enkel juridisch relevante claims toegelaten en het is aan de rechter om coherentie tot stand te brengen tussen deze claims en de toepasselijke normen, middels erkende methoden van rechtsuitleg. Dit maakt klimaatgeschillen uniek gepositioneerd om de incoherentie, of zelfs conflicten, bloot te leggen tussen enerzijds erkende wetenschappelijke feiten en de wettelijke

[42] Het EHRM vaart (voorlopig) enkel interne claims aan, maar nationale rechtszaken lijken een opening te geven voor externe claims, zie Oberlandesgericht Hamm (DE) 28 mei 2025, 5 U 15/17, 'Saúl Luciano Lliuya/RWE AG'.

[43] Het belang van betaalbare energie voor de Nederlanders stond centraal in interventie van Milieu & Mens in Hof Den Haag, Shell plc/ Milieudefensie, zie pleitnota.

[44] Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten op de interne markt (UCPD), Pb.L. 11 juni 2005. Richtlijn 2006/114/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 inzake misleidende en vergelijkende reclame, Pb.L. 12 december 2006.

[45] ECKES C., 'Ecologies of justice', 101-102.

verplichtingen, en anderzijds het daadwerkelijke handelen van staten en bedrijven.

Regelmatig blijkt dat staten en bedrijven in de rechtszaal niet in staat zijn om hun feitelijke claims dat hun klimaatacties toereikend zijn te onderbouwen. Het is in het licht van deze ongemakkelijke waarheid, dat politici en regeringen, maar ook machtige bedrijven, de bevoegdheden of legitimiteit van de rechterlijke macht betwisten.

Als rechten en democratie hun oorsprong vinden in het recht op rechtvaardiging, dan kent rechtvaardiging noodzakelijkerwijs zowel een procedurele als een inhoudelijke component. Recht wordt vastgesteld in een wetgevingsprocedure waarin de wetgever zijn keuzes publiekelijk moet rechtvaardigen. Het is immers slechts legitiem voor zover het kan worden verantwoord tegenover degenen die erdoor worden gebonden of belast. Dit uitgangspunt berust op het inzicht dat over inhoudelijke standpunten legitiem kan worden getwist en dat materiële normen niet als vanzelfsprekend gegeven zijn, maar slechts discursief tot stand kunnen komen. De uitwisseling van argumenten die tot zulke normen leidt, moet plaatsvinden binnen procedures die voldoen aan de eisen van het rechtvaardigingsbeginsel.[46] Die procedures vereisen een gesprek op basis van inclusiviteit, gelijkwaardigheid en oprechtheid, waarbij uitsluitend de overtuigingskracht van het betere argument telt.[47] In moderne Europese democratische rechtsstaten maakt het juridische proces deel uit van deze procedures, die samen een rationeel debat mogelijk maken, waaruit generaliseerbare inhoudelijke normen kunnen voortvloeien.

Zijn er grenzen aan rechtvaardigingsgronden?

Een centrale vraag blijft in deze procedurele benadering onbeantwoord: zijn er grenzen aan de gronden waarmee overheden en bedrijven stijgende emissies kunnen rechtvaardigen – hetzij via een versoepeling van reductiedoelen,[48] hetzij via beleidskeuzes die voorzienbaar tot meer uitstoot leiden?[49] Hoewel een zekere mate van beleidsruimte onmisbaar is, staat deze ruimte onder de harde randvoorwaarde van een eindig emissiebudget en onder de plicht om alle redelijke maatregelen te nemen om verdere schade te voorkomen.

Deze spanning onthult een dieper normatief conflict. Deontologische verplichtingen, met name voortvloeiend uit internationale verdragen zoals het Akkoord van Parijs en uit mensenrechten, bijvoorbeeld het recht op leven en lichamelijke integriteit van mensen elders in de wereld, van gemarginaliseerde groepen in onze samenleving en toekomstige generaties, botsen met pragmatische of utilitaristische overwegingen die economische concurrentiekracht, politieke haalbaarheid of het behoud van hoge consumptieniveaus van bepaalde binnenlandse groepen centraal stellen.

Dit brengt ons terug bij de bovengenoemde fundamentele juridische en normatieve vraag of, en zo ja hoe, verdere inbreuken op grondrechten kunnen worden gerechtvaardigd. Vanuit mensenrechtelijk perspectief wordt een dergelijke rechtvaardiging steeds moeilijker houdbaar. Ernstige en voorzienbare schendingen van fundamentele rechten vereisen in de regel bijzonder zwaarwegende en proportionele gronden. Het is dan ook zeer de vraag of incrementele economische voordelen voor reeds bevoorrechte groepen aan deze rechtvaardigingseis kunnen voldoen.

Meer fundamenteel legt deze vraag een structurele tekortkoming in het huidige juridische kader bloot. Zolang het recht een ruime politieke beoordelingsmarge laat om rechtsstatelijke

[46] FORST, *Rechtfertigung*.

[47] HABERMAS J., *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy,* MIT Press, 1966, 103, 305-306.

[48] VENZKE I. en ECKES C., 'The EU's Proposed 2040 Climate Target is Illegal: The European Parliament Must Act Accordingly', *European Law Blog* 2023, https://doi.org/10.21428/9885764c.0dbd142d; ECKES C., 'KlimaSeniorinnen requires the EU to set a 2040 target of at least 90 % reduction domestically', ***European Law Blog*** 2024, https://doi.org/10.21428/9885764c.0e4361a9.

[49] ECKES C., 'The ECJ's Opportunity to Address the EU's Climate Mitigation Obligations', *Verfassungsblog* 2025, DOI: 10.59704/65fbb920301d7a90.

TVMR VOL. 25 NR. 2, APRIL–MEI–JUNI 2026 - ISSN 1379-0250 – © CC BY 4.0

grenzen in het klimaatbeleid te omzeilen, blijft het risico bestaan dat de lasten van klimaatverandering worden afgewenteld op geografisch verre bevolkingsgroepen en toekomstige generaties. In deze samenhang is het de taak van de rechter om bestaande verplichtingen te concretiseren en daaruit duidelijke, juridisch hanteerbare toetsingsmaatstaven te ontwikkelen.

TVMR VOL. 25 NR. 2, APRIL–MEI–JUNI 2026 - ISSN 1379-0250 – © CC BY 4.0